

Емельяненко К. О. Исторические особенности формирования системы местного управления Республики Казахстан в XI–XX ст.

В статті досліджена історичська складова формування системи місцевого управління Республіки Казахстан. Розглянуті питання формування, розвитку та здійснення повноважень місцевої громади та місцевими органами влади на територіях сучасної казахстанської державності та розвитку державного будівництва в XI–XX ст.

Ключевые слова: местное управление, местная община, автономия, полномочия.

Yemelianenko K. Historical features of the formation of local government system in Kazakhstan Republic in the XI–XX centuries

The article analyzes the historical component of the formation of local government system in Kazakhstan Republic. The article considers problems of formation, development and implementation powers by local communities and local authorities in the territories of modern Kazakhstan's statehood and development of state-building in XI–XX centuries.

Key words: local government, local community, autonomy, powers.

УДК 340.1

*Дмитро Миколайович Жуган,
аспірант кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова*

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Право – одне з найбільш важливих і складних суспільних явищ. Пошук відповіді на запитання «що є право?» веде до неминучого з'ясування того, що визначення права залежить від конкретно зайнятої позиції в його розумінні. Право слід розглядати як специфічний механізм вияву логічної структури соціальних взаємодій, у результаті дії якого визначаються юридичні формули як основа для розробки відповідних нормативних приписів [1, с. 11].

Визначаючи місце права в суспільній системі та співвідношення системи права з іншими системними суспільними явищами, слід виходити з визнання провідної ролі політичної системи, яка задає загальні параметри і напрям розвитку економічної і правової системи через механізми економічної та правової політики. Саме внаслідок нерозвиненості політичної системи України, відсутності громадянського суспільства, а отже, і правової держави право не здатне повною мірою виявити свій конструктивно творчий потенціал, що, в свою чергу, негативно позначається на розвитку економічної системи. Відсутність концептуальної чіткості та послідовності в законотворчості ніяк не сприяє її юридично-технічній досконалості [2, с. 143].

Не потребує доказів констатація того, що українська правова система об'єктивно потребує вдосконалення. Головна практична мета правового вдосконалення – поліпшення юридичної якості і змістовності нормативно-правових актів, усунення розбіжностей, прогалин і суперечностей українського законодавства.

Походження визначення проблем із праворозуміння пов'язано з відмовою від догматичної ролі однієї концепції та обґрунтування чималої ролі праворозуміння як для теоретичних досліджень, так і юридичної практики [3, с. 87]. Дослідженню проблеми праворозуміння присвячені, зокрема, праці А. Козловського, М. Козюбри, С. Максимова, Л. Мамута, В. Нерсисянца, П. Рабіновича, Л. Явіча та ін.

Розуміння сутності права, або праворозуміння, є початковою, вихідною категорією юриспруденції.

Для того щоб зрозуміти, що є правом, необхідно мати чітке узагальнююче визначення, яке інтегрувало б у собі сутнісні параметри всіх відомих типів праворозуміння, і визначити, в яких історичних умовах склався певний тип праворозуміння, яка мораль та ідеологія панувала в суспільстві та що саме визначалось як джерело права.

Дослідження і порівняння різних типів праворозуміння дозволяє встановити, що їх формування зумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, а також впливом владних відносин, які формують основну структуру прийняття та контролю рішень по всій владній ієрархії. З зв'язку з чим розроблені питання вважаються як ніколи актуальними: в єдності судової практики, подоланні правового нігілізму, в розвитку сталої демократії та економіки. Крім того, вирішення проблем стосовно визначення права є основою практичної юриспруденції, адже знання теорії права розвиває юридичне мислення, що, в свою чергу, формує правову реальність.

Проблема у розумінні права завжди є проблемою праворозуміння. Певні уявлення про право є продуктом нашого розуму, а будь-яка конструкція, що існує у правосвідомості, – результатом нашої інтерпретації, нашого суб'єктивного розуміння [4, с. 403].

Право за своєю природою є ноуменальним явищем, що відображається у певних історичних феноменах, у зв'язку з цим не позбавлене внутрішньої (змістовної) та зовнішньої (формальної) сторін. Формальною стороною права виступає його місце як регулятора певних суспільних відносин, змістовною – те, які інтереси цей регулятор обслуговує.

Право є незалежним від держави: його виникнення відбувається у глибинах суспільного організму й проявляється у вигляді стійких, повторюваних соціальних відносин та актів поведінки, які фіксуються суспільною свідомістю. Внаслідок чого роль законодавця повинна обмежуватися тільки виявленням стійких громадських прагнень і, ґрунтуючись на принципах соціальності справедливості, зведенням їх у закон, тобто оформленням в офіційних джерелах як загальнообов'язкові правила поведінки. Адже право – це не спеціальний інструмент застосування сили або засіб реалізації приватного інтересу, право – відображення буття самої людини. Як зазначав С. Алексєєв, «право у найширшому його розумінні полягає в тому, що надає визнану в цьому суспільстві, його практичному житті обґрунтованість, виправдання певної поведінки людей, свободи (можливості) такої поведінки» [5, с. 6].

На сучасному етапі трансформації суспільства одним із основних завдань юридичної науки є вироблення оптимальної моделі права, тобто того правового ідеалу, до якого треба прагнути. Однак, все ж, сучасне суспільство не рухається до ідеалу майбутнього, а втікає від ідеалів минулого.

До цього слід додати, що право є явищем, яке динамічно розвивається під впливом різних соціальних, політичних ідеологічних та інших факторів і відповідно до стану соціально-економічних та інших відносин, потреб суспільного розвитку. Взаємодія цих та інших факторів створює основу формування права. Право їх не тільки уособлює, а й відображає.

Свого часу видатний російський правознавець Б. Чичерін розглядав право як свободу, що визначається законом [6, с. 84]. Право в його основній сутності є необхідним для людини образом її духовного життя на землі, необхідна форма зустрічі між верховним благом і людською душею. «Право є, насамперед, право людини бути незалежним духом, право буття і право волі, право самостійно звертатися до Бога, шукати, знаходити, сповідати і здійснювати вбачену і переважну досконалість. <...> Право є атрибут духу, його спосіб життя, його необхідний прояв. А правосвідомість є воля до правильного права і до єдиної, верховної мети права» [7, с. 94].

«Для України найбільшу складність становить відсутність ґрунтового досвіду вирішення проблеми взаємовідносин держави, суспільства й особистості. <...> Перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні залежать від того, як будуть синтезовані елементи глобалізації громадянського суспільства та реалізації національного соціокультурного потенціалу в осмислені ідеї громадянського суспільства» та становлення його «національного» феномену [8, с. 51].

На відміну від різних правових концепцій, саме правовий позитивізм став панувати у багатьох країнах світу протягом останніх 200 років. Вічні духовні цінності в праві були замінені чистим прагматизмом, і замість спрямування на духовно-моральні орієнтири, право стало інструментом політичної та економічної еліт, які фактично є єдиними. Замість служіння Богу, природному праву, розуму, природі речей, вищим духовним цінностям право переорієнтується на такі поняття, як індивідуалізм, влада над іншими людьми, користь, заздрість тощо.

Право у позитивізмі знає лише позитивну дію й ігнорує інший вимір права – вимір, який називається значимістю, на відміну від дієвості. У цьому й полягає різниця між нормативним підходом та дескриптивним, адже нормативні судження мають елемент справедливості, який у судженнях суто дескриптивних відсутній [9, с. 10].

Юридична діяльність, спрямована на право, здійснюється за допомогою правових засобів, регулюється правовими нормами, має на меті правові наслідки, оцінює соціальні явища з точки зору права й оцінюється правом. Конвертування принципів справжнього права і правильного використання індивідуальної автономії – це шлях, який ґрунтується на розумних рішеннях совісті і сприяє демократичному праворозумінню [10, с. 15].

Право – складне соціальне явище, а тому може характеризуватись як засіб упорядкування суспільних відносин (управління і регулювання), сукупність особливих правил поведінки, ступінь значимості або цінності людини для інших суб'єктів, форма суспільних відносин тощо.

Кожне з тлумачень права відображає лише певні його аспекти тією мірою, в якій воно є предметом дослідження окремої науки, тому тільки синтез, інтеграція всіх визначень права здатні відобразити його характеристики як цілісного суспільного явища. Праворозуміння є визначальним для розуміння концепції та забезпечення прав людини, оскільки вихідною фундаментальною категорією юриспруденції є законність. Її дослідження має практичне значення, адже існує ще й зворотний зв'язок цих категорій: вимоги законності і їх виконання визначають реально існуючий тип праворозуміння.

Для того аби визначити оптимально дієву модель сучасного праворозуміння передусім треба з'ясувати глибинні причини, які заважають нормальному розвитку правових процесів у нашій країні і встановленню верховенства права. Проблеми виникають у зв'язку із відсутністю сталого розвитку українського суспільства. Водночас, коли європейські народи будували правову реальність багато років, Україна має лише відносно молоду історію власного державо- і правотворення.

Перш за все треба зрозуміти, що «вихідне розуміння сутності права пов'язане з сутністю людини. Сутність людини наддержавна – не держава створює людину, а людина державу. Тому визначальним праворозумінням для всієї юриспруденції є наддержавне праворозуміння» [11, с. 17]. Будь-яке праворозуміння має спиратися на правове буття людини в об'єктивно існуючій правовій системі конкретного суспільства. З моменту свого виникнення, право починає активно впливати на правову реальність суспільства. Однак при цьому вирішальна роль належить суспільству, яке зумовлює напрям розвитку права. Тому право, його створення і застосування є чітким відображенням духовного рівня суспільства та не може його перевершити, оскільки розвивається разом із ним.

Завдяки існуванню біологічних інстинктів у людей розвиваються властивості, що мають соціальну природу, і люди стають здатними до суспільного життя. «Усі соціальні властивості людини – це вища форма розвитку її біологічних інстинктів, причому соціальне в людині нашаровується на біологічне, а не руйнує його» [12, с. 100].

У сучасній юридичній теорії і практиці головна увага має бути приділена особливостям практичного впровадження раціонального змісту ліберальних ідей у процеси державного та правового будівництва в Україні. Необхідно звернутися, як зазначає М. Орзіх, до пошуку доктринальної формули закономірностей юридичного індивідуального буття суспільного життя за допомогою двох «зрізів» проблеми: права в особистості та особистості в праві [13, с. 29].

Використані джерела

1. Плавич В. П. Розуміння права: Проблеми та сучасні підходи його дослідження / В. П. Плавич // Вісник Одеського національного університету. – 2007. – Т. 12. – Вип. 11. – С. 10–29.
2. Плавич В. П. Вироблення концептуальних підходів правотворчості, законотворчості, ефективної правової політики / В. П. Плавич, С. В. Плавич // Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму та державного управління в Україні. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – С. 143–155.
3. Бобровник С. В. Сучасне правопізнання: теоретичні проблеми та роль у подоланні колізій / С. В. Бобровник // Правова держава. – 2005. – Вип. 16. – С. 87–92.
4. Погрібний О. О. Позитивний і природно-правовий підходи до поняття права: проблема мирного співіснування / О. О. Погрібний // Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 травня 2008 р.). – 2008. – С. 403–405.
5. Алексеев С. С. Філософія права: История и современность. Проблемы. Тенденции. Перспективы / С. С. Алексеев. – М. : НОРМА, 1998. – 336 с.
6. Чичерин Б. Н. Філософія права / Б. Н. Чичерин. – М. : Типо-литографія Товарищества И. Н. Кушнерев, 1900. – 344 с.;
7. Мельничук О. С. Про душевно-духовну сутність права / О. С. Мельничук, І. О. Льїн // Юридичні читання молодих вчених : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. (23–24 квітня 2004 р.). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – С. 91–95.
8. Правові системи сучасності: Глобалізація. Демократизм. Розвиток / В. С. Журавський та ін. ; заг. ред. В. С. Журавського ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інститут законодавства Верховної Ради України. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 294 с.
9. Дудченко В. В. Про «сущє» та «належне» у праві / В. В. Дудченко // Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 39. – С. 3–10.
10. Плавич В. П. Право і економіка: Проблеми функціонування та розвитку : навч. посіб. студ., магістрам, асп., викл. екон.-прав. ф-тів і юрид. вузів / В. П. Плавич ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, к-ра загальноправ. дисциплін і міжнар. права. – О. : Астропринт, 2003. – 102 с.
11. Алаїс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С. І. Алаїс ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – 20 с.
12. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права / О. М. Костенко // Проблеми філософії права. – К. ; Чернівці, 2008. – Т. IV–V. – С. 98–107.
13. Мірошніченко М. Право: терміно-поняття, поняття, категорія / М. Мірошніченко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 29–31.

Жуган Д. М. Проблеми розуміння права на сучасному етапі трансформації суспільства

У статті проаналізовані найбільш важливі проблеми розуміння права та вплив різноманітних чинників на визначення певного типу праворозуміння у суспільстві. Необхідність нової парадигми права обґрунтовано сутністю людини, її буттям. Досліджується методологічне та правове значення праворозуміння у юридичній науці і практичне застосування у правовій практиці. Визначається багатоаспектність такого явища, як право, його залежність від стану розвитку суспільства і механізмів економічної та правової політики.

Ключові слова: праворозуміння, механізми економічної та правової політики, багатоаспектність права, розвиток суспільства.

Жуган Д. Н. Проблемы понимания права на современном этапе трансформации общества

В статье проанализированы наиболее важные проблемы понимания права и влияние различных факторов на определение типа правопонимания в обществе. Необходимость новой парадигмы права обоснованно сущностью человека, его бытием. Исследуется методологическое и правовое значение правопонимания в юридической науке и практическое применение в правовой практике. Определяется многоаспектность такого явления, как право, его зависимость от состояния развития общества и механизмов экономической и правовой политики.

Ключевые слова: правопонимание, механизмы экономической и правовой политики, многоаспектность права, развитие общества.

Zhugan D. Problems of understanding of law at the modern stage of transformation of society

The article analyzes the most important problems of understanding of the law and the influence of various factors on the determination of the type of law in society. The need for a new paradigm of law founded of human being, its existence. Investigate the methodological and legal significance of law in legal science and practical application in juridical practice. Determined by multidimensionality such phenomenon as law, its dependence on the state of development of the society and mechanisms of economic and legal policy.

Key words: understanding of law, mechanisms of economic and legal policy, the multidimensional nature of law, the development of society.

УДК 340.1

*Оксана Павлівна Іванченко,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА
ТА ПРОЦЕСИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ**

Правовий прогрес, або прогрес у праві, або співвідповідність права, прогресивних явищ щодо суспільного розвитку давно є темами, які увійшли у вітчизняний науковий доробок. Втім, на жаль, ця проблематика не представлена ні серйозними монографічними, ні, навіть, статейними напрацюваннями.

Однією з тенденцій, що може характеризувати прогресивний розвиток права, є його упорядкованість і, як наслідок, – відповідна систематизація. Втім, відразу зауважимо: без серйозних систематизаційних процесів у законодавстві не може бути і мови про право як чинник реформаторських змін [1, с. 22–28].

Важко переоцінити роль, яку відіграють при цьому тенденції розвитку права, що виникають на різних рівнях – національному, регіональному, глобальному. Рівні розвитку права слугують своєрідними індикаторами, що дозволяють визначити той чи інший стан права й основні напрями його розвитку.

Тенденції розвитку права як явища не виникають самі собою і не існують відокремлено. Вони з'являються і розвиваються на базі і в рамках тієї чи іншої правової системи, під впливом численних об'єктивних і суб'єктивних факторів, що постійно впливають на право: соціально-економічних, політичних, міжособистісних (суб'єктивних) і багато інших, під впливом яких викристалізуються певні тенденції, які свідчать про прогресивний або ж, навпаки, про регресивний характер і напрям розвитку права. Прогресивний і регресивний характер значною мірою залежить від того, інтереси якої частини суспільства (класу, клану, кліки, «сім'ї») тощо) в праві переважно виражаються і, відповідно, чиї інтереси в тенденціях його розвитку відображаються.

Вирішення проблем ефективності законодавства набуває особливої актуальності в наш час, адже безпосередньо торкається інтересів усіх громадян України, громадянського суспільства, сприяє появі позитивних результатів від здійснюваних у країні реформ в економічній, соціальній, культурній, політичній і правовій сферах.

Сучасний розвиток української державності вимагає прогнозування розвитку законодавства, підвищення його ефективності, соціальної спрямованості, забезпечення якості, удосконалення його регулятивної ролі в розвитку суспільних відносин.

Проблема ефективності законодавства була і залишається актуальною для правового розвитку, для створення механізмів впливу права на суспільні відносини [2, с. 241–253]. Держава регламентує соціальне життя засобами розроблення й видання правових актів і здійснює контроль за їх реалізацією. Досягнення відповідного рівня ефективності нормативно-правових актів є правовим і соціальним ідеалом. Цей процес потребує поступових, зважених кроків, проведення правової реформи та глибокого наукового аналізу вказаної проблеми. Зазначене наголошує на необхідності наукового осмислення, пошуку шляхів і форм забезпечення ефективності законодавства в конкретному суспільстві та державі.

З огляду на зазначене актуальним і важливим є дослідження сутності категорії «ефективність законодавства», а також питання пошуку шляхів підвищення його ефективності. Інтерес до зазначеної проб-